

Et mærkeligt modalverbum

Om *gide* fra middelalderen til moderne dansk

Af Sune Gregersen

This paper traces the history of the Danish “marginal” modal *gide* ‘feel like’ from the Middle Ages to the present day. While *gide* has developed syntactically in the direction of the modal verbs, its semantic development has rather been away from prototypical modality: in Middle Danish *gide* expressed possibility (‘be able to’), whereas in Present-Day Danish it expresses an inclination of the subject referent (‘feel like, bother to’). I suggest that this semantic shift happened in contexts where a possibility was contingent on the current disposition of the subject referent, such as their stamina or appetite. I also argue (*pace* van der Auwera et al. 2009) that Middle Danish *gide* was not limited to so-called participant-internal possibility contexts.

1. Indledning

De danske modalverber, såsom *kunne*, *måtte* og *skulle*, har været undersøgt flere gange både fra et historisk perspektiv og i moderne dansk. Man har bl.a. diskuteret hvordan modalverbernes betydning i moderne dansk bedst kan analyseres (Boye 2001; Brandt 1999, 2002; Hansen & Heltoft 2011), undersøgt deres historiske udvikling som samlet system (Obe 2011, 2013; Heltoft 2019a, 2019b; Westergaard 2020) og forsøgt at forklare enkelte semantiske forandringer (Gregersen 2019, 2022).

I dette bidrag vil jeg se nærmere på verbet *gide*, som generelt har spillet en perifer rolle i litteraturen om de danske modalverber. Det er i grunden ikke så mærkeligt, for *gide* befinder sig i flere henseender netop i modalverbernes periferi. Det er dog et interessant verbum af flere grunde, både fra et tværlingvistisk og et sproghistorisk perspektiv. I middelalderen betød *gide* ‘kunne’ og blev konstrueret med supinum, som i (1):

- (1) Thæt dugh(ær) oc thæm th(ær) æi **gitæ** souæt
'Det [valmuefrø] hjælper også dem der ikke kan sove' (Tekstnet, Harpestrengs urtebog, Stockholm K48, ca. 1300)

I moderne dansk betyder *gide* derimod 'have lyst til' og konstrueres normalt med infinitiv ligesom de centrale modalverber. Det forekommer hyppigt, men ikke obligatorisk, i forbindelse med negation, som i (2):

- (2) Jeg gider ikke gå i skole i dag. Vi skal i Rundetårn. (KorpusDK, 1998)

Hvad der er sket med *gide* i de mellemliggende ca. 700 år, skal vi se på i denne artikel. Artiklen begynder med et kort overblik over tidligere litteratur om *gide* (afsnit 2), hvorefter jeg beskriver *gides* betydning og brug i middeldansk (afsnit 3) og følger dets udvikling op til ca. 1800 (afsnit 4). Herefter diskuterer jeg variation i brugen af *gide* i 1800-tallet (afsnit 5) og i nyere dansk (afsnit 6). Til sidst gives en kort sammenfatning (afsnit 7). Eksempelmaterialet er samlet fra forskellige trykte kilder og digitale korpusser og vil blive præsenteret løbende gennem artiklen.

2. *Gide* i sprogforskningen

Verbet *gide* nævnes ofte i litteraturen om modalitet i dansk, men der er uenighed om hvordan det bør klassificeres. Nogle sprogforskere regner ikke *gide* med til modalverberne (fx Hansen 1972, 2001; Hansen & Heltoft 2011: 765; Thráinsson & Vikner 1995), mens andre gør (bl.a. Diderichsen 1962; Jensen 1997; Brandt 1999, 2002; Boye 2001; Westergaard 2020). Hos flere af disse nævnes det dog også at *gides* status som modalverbum er perifer. Diderichsen (1962: 62) regner det således ikke med til de "egentlige" modalverber (som ifølge Diderichsen er *ville*, *skulle*, *kunne*, *måtte*, *turde* og *burde*), og Brandt (1999: 49) skriver at det har "a somewhat marginal status"; se i øvrigt Jensen (2005: 43-46) for yderligere litteraturhenvisninger og diskussion.

Det er både grammatisk og semantisk at *gide* befinder sig i modalverbernes periferi. Ligesom de centrale modalverber kan *gide* konstrueres med 0-infinitiv, som i (2) ovenfor, men i modsætning til disse kan det også tage *at*-infinitiv:

- (3) Jeg forstår det ikke, så jeg gider ikke at stemme. (KorpusDK, 1998)

Og hvor de centrale modalverber, som Hansen & Heltoft (2011: 776) formulerer det, ikke har nogen ”subjektsrestriktioner”, kræver *gide* et subjekt der henviser til et levende (animat) væsen. Sammenlign to af Hansen & Heltofts eksempler med modalverbet *måtte* i (4) med de konstruerede eksempler med *gide* i (5):

- (4) a. parcelhusejerne må ikke tabe penge
b. reformen må ikke koste parcelhusejerne penge
- (5) a. parcelhusejerne gider ikke tabe penge
b. ?? reformen gider ikke koste parcelhusejerne penge

Hvor man sagtens kan bruge *måtte* (og de andre centrale modalverber) med et inanimat subjekt som *reformen* i (4b), kan dette ikke uden videre lade sig gøre med *gide*, som vist i (5b)¹. Denne restriktion hænger direkte sammen med *gides* betydning ’have lyst til’, der selvfølgelig kræver en subjektsreferent der kan have lyst til noget (eller ej). Dette placerer også *gide* i modalitetens periferi. Der er langtfra enighed om præcis hvordan modalitet bør defineres – se fx Jensen (1997) eller Narrog (2005) for to diskussioner af problemet – men i mange fremstillinger regnes modsætningen mellem mulighed og nødvendighed som kernen af betydningsfeltet modalitet. Udtryk for subjektreferentens vilje og lyst (engelsk *volition*) hører under denne synsvinkel hjemme i periferien eller helt udenfor; se fx Palmers (1990) studie af engelsk, van der Auwera og kollegers tværsproglige undersøgelser (van der Auwera & Plungian 1998; van der Auwera mfl. 2009) og Hansen & Heltoft (2011), der beskriver *ville* som uden for ”modalverbssystemets centrum” (s. 796) og som nævnt ovenfor slet ikke regner *gide* som et modalverb.

---

1 Sætningen i (5b) er måske nok teoretisk mulig, men kun i en sammenhæng hvor *reformen* fremstilles som et tænkende væsen. I visse tilfælde hvor *gide* optræder i *der*-konstruktion, som i (i)-(ii), er der vel også tale om personificering. Eksemplet i (i) handler om en pulverslukker:
(i) der er ventil på og det hele. men der gider ikke komme luft i. (bilgalleri.dk, 18.07.2011)
(ii) Spørgsmålet er om strømforsyningen er røget, siden der pludselig ikke gider ske noget (computerworld.dk, 29.02.2008)

I den sproghistoriske litteratur er *gides* udvikling blevet behandlet enkelte gange, men som følge af verbets perifere status ikke i større undersøgelser af modalitet. Obe (2011, 2013) og Heltoft (2019a, 2019b) undersøger således ikke *gides* udvikling. Westergaard (2020) betragter ganske vist *gide* som et modalverbum, men diskuterer det kun i forbifarten. Hos Hansen & Heltoft (2011: 1426-27) findes en kort historisk ekskurs, hvor det nævnes at *gide* tidligere havde betydningerne ”få, ’kunne’, senere ’have lyst til’” og tog supinum; ifølge forfatterne begynder *gide* at kunne styre 0-infinitiv i 1600-tallet og *at*-infinitiv ”i løbet af 1900-tallet”. Korte beskrivelser af den historiske udvikling kan også findes hos Falk & Torp (1900) og Mikkelsen (1911), som skriver at *gide* semantisk har udviklet sig fra ’få’ over ’kunne’ til den moderne betydning. Begge steder antydes en sammenhæng mellem det semantiske skift fra ’kunne’ til ’have lyst til’ og den syntaktiske forandring fra supinum til infinitiv. Falk & Torp (1900: 220) skriver at i slutningen af det 17. årh. ”begynder infinitiv at optræde istedenfor particip, og samtidig forandres betydningen til «ville, gide»”; hos Mikkelsen (1911: 352) hedder det ligeledes at *gide* i samme periode fik ”sin nuværende betydning” og ”forbandtes oftere og oftere med navnemåde”. Som det vil vise sig i denne artikel, ser der dog ikke ud til at have været en direkte sammenhæng mellem den semantiske og syntaktiske udvikling.

Gide har også påkaldt sig opmærksomhed i den internationale litteratur. I deres artikel om modalverber afledt af verber med betydningen ’få’ diskuterer van der Auwera mfl. (2009: 288, 293) nemlig også *gides* historie. De foreslår at betydningen ’få’ først udviklede sig til såkaldt PARTICIPANT-INTERN mulighed og siden til den moderne betydning. Dette er interessant i et tværsprogligt perspektiv fordi modalverber afledt af ’få’-verber ifølge forfatterne normalt udtrykker PARTICIPANT-EKSTERN mulighed. Den terminologiske distinktion skyldes van der Auwera & Plungian (1998), som skelner mellem evner og færdigheder der er ”internal to a participant engaged in the state of affairs”, og muligheder der beror på ”circumstances that are external to the participant” (van der Auwera & Plungian 1998: 80). (6) giver et eksempel på hver med dansk *kunne*. I (6a) er der tale om en mulighed som beror på subjektets evner; i (6b) er det derimod de ydre omstændigheder som betinger muligheden:

- (6) a. En myg **kan** flyve op til 3 km, når den skal finde føde. (Korpus-DK, 1999)
- b. gitterporten var rullet et stykke ned, så den store postvogn **kunne** ikke komme ud. (KorpusDK, 1991)

Så vidt jeg ved, spiller forskellen ingen strukturel rolle i moderne dansk, hvor man bruger *kunne* i begge tilfælde (se eksempler hos Hansen & Heltoft 2011: 767), men i visse sprog har man forskellige konstruktioner til at udtrykke participant-intern og participant-ekstern mulighed². Forslaget om *gide* hos van der Auwera mfl. (2009) er at det i ældre dansk kun kunne bruges i participant-interne kontekster som (6a), ikke i participant-eksterne kontekster som (6b). Som forfatterne dog også understreger, er det nødvendigt med en nærmere undersøgelse af de historiske udviklinger (van der Auwera mfl. 2009: 289, 294). Et klarere billede af *gides* historie kan således også bidrage til en bedre forståelse af modalverbers udvikling generelt. I artiklen her vil jeg derfor også kort diskutere hvordan *gides* udvikling kan bidrage til den tværlingvistiske litteratur om modalitet.

3. Middeldansk *gide* 'kunne'

I middeldansk, altså ca. 1300-1500, var *gides* primære funktion at udtrykke mulighed, som allerede vist i (1) og illustreret med flere eksempler nedenfor. Verbet kan normalt oversættes med moderne dansk 'kunne', men optræder i de middelalderlige tekster gennemgående med supinum. Der er bred enighed i litteraturen om at denne brug må gå tilbage til en ældre betydning 'få'. I det nært beslægtede sprog oldislandsk kan kognatet *geta* nemlig både betyde 'få' og 'kunne'³. Det forekommer også i en konstruktion med supinum som menes at være broen mellem disse to betydninger:

2 Et sådant system er bl.a. beskrevet for koreansk (Ammann & van der Auwera 2002) og ossetisk (Vydrin 2016).

3 Se ONP (s.v. *geta* vb.) for eksempler. Et andet indicium er at engelsk *get*, som menes at være indlånt fra skandinavisk (OED s.v. *get*), netop har betydningen 'få'. Kognater til *gide* findes i øvrigt i alle de skandinaviske sprog (bl.a. islandsk *geta*, færøsk *gita*, svensk *gitta*), hvor de har gennemgået mere eller mindre parallelle udviklinger. Det ville være interessant med en sammenlignende undersøgelse af disse verbers udvikling.

- (7) en þó **gat** Glámr dregit hann fram ór skálanum
'... men alligevel fik Glám trukket ham ud af salen' (ONP, Grettis saga
Ásmundarsonar, AM 551 a 4°, ca. 1500)

Som Mikkelsen (1911: 352) nævner, har denne brug af *geta* en parallel i den moderne danske brug af *få* med supinum. Mikkelsen nævner også at middeldansk *gide* i visse tilfælde kan oversættes enten med en sådan 'få'-konstruktion eller med 'kunne'. Et eksempel på dette ses i (8), "hvor *getæ gjort* egentlig betyder *får gjort*, men også kan opfattes som *kan göra*" (Mikkelsen 1911: 352):

- (8) Æn warthær thet swa at theræ frændær ællær theræ winæ **getæ** them
satae gjort um liutæs wirdning tha ær thet bæzt
'Men er det sådan at deres slægtninge eller venner kan gøre dem enige
[eller 'får dem gjort enige'] om kompensationen for skaden, da er det
bedst' (Tekstnet, Valdemars lov, AM 455 12°, ca. 1300)

Falk & Torp (1900: 220) mener endda at betydningen 'faa udrettet' er den almindelige i de ældste danske kilder. I de ældre middeldanske tekster jeg har undersøgt, har jeg dog ikke fundet nogen eksempler hvor en moderne oversættelse med 'kunne' er udelukket⁴. Til gengæld er der flere eksempler hvor 'kunne' synes at være den eneste rimelige oversættelse, som fx (9) nedenfor. Overgangen til denne betydning var altså muligvis allerede sket inden den middeldanske periode.

Som nævnt ovenfor foreslår van der Auwera mfl. (2009) at *gide* har udviklet sig fra 'få' over såkaldt participant-intern mulighed til den moderne betydning 'have lyst til'. Dette ville være opsigtsvækkende i et tværspørgsmål perspektiv, og det er derfor værd at se nærmere på præcis hvilke former for mulighed *gide* kunne udtrykke i middeldansk. I teksterne finder vi ganske rigtigt eksempler hvor betydningen bedst kan beskrives som participant-in-

4 Fra ældre middeldansk, altså ca. 1300-1400, har jeg systematisk søgt efter eksempler i Brøndum-Nielsen & Rohmann (1929) samt følgende tekster fra Tekstnet: Skånske lov (AM 28 8°), Eriks lov og Valdemars lov (AM 455 12°), Harpestrengs skrifter (NKS 66 8°), Flensborg Stadsret (Stadtarchiv Flensburg, Stb. 2) og Cambridgefragmentet (Cambridge University Library, Add. MS 3827,1).

tern, altså hvor det er subjektets færdigheder eller beskaffenhed der betinger om noget er muligt eller ej. Det drejer sig bl.a. om prædikater som 'sove' – se (1) ovenfor – eller 'tåle', som i (9):

- (9) Thænnæ harm **gat** iulian(us) æi læng(ær) thold
'Denne krænkelser kunne Julian ikke længere tåle' (Tekstnet, Cambridgefragmentet, Add. MS 3827,1, ca. 1300)

Der er imidlertid også eksempler hvor en participant-intern læsning er udelukket eller i hvert fald meget usandsynlig. Jeg vil af pladshensyn nøjes med at diskutere to eksempler. I (10), fra Valdemars sjællandske lov, drejer det sig om hvordan man skal dømme tyve der stjæler i forbindelse med hungersnød:

- (10) Æn stæll nokær man i hungær ár math sich ællær sinæ kunæ at han **gitær** ey fød sich ællær, tha ær then hárdh bathæ foræ guth oc foræ men th(ær) han latær hængæ
'Men hvis en mand i et hungerår stjæler mad til sig selv eller sin kone fordi han ellers ikke **kan** ernære sig, da er den hård, både over for Gud og mennesker, som lader ham hænge [dvs. dømmer ham til døden]'
(Tekstnet, Valdemars lov, AM 455 12°, ca. 1300)

Mandens evne til at ernære sig selv og sin kone er ikke betinget af hans egen beskaffenhed, men af hvor meget (eller hvor lidt) mad der er til rådighed. Dette er et klart eksempel på en participant-ekstern kontekst som defineret af van der Auwera mfl. (2009).

Et eksempel fra en anden lovtekst, Flensborg Stadsret, ses i (11). Her står der at hvis en mand skal aflægge flere eder og ikke kan nå det på én retsdag, er der mulighed for at udskyde de resterende til næste retsdag. Igen er der tale om en mulighed betinget af ydre omstændigheder – i dette tilfælde antallet af eder og hvor meget der ellers skal nås på retsdagen – ikke mandens evne til at aflægge eder:

- (11) Af man fæst(ær) for sik sænz fleræ logh en ien. **giætær** han ei oll fyrstæ laghdagh giuæt. tha hauæ sik rum til annæn lagh dagh / at giuæ the andær logh.

'Hvis en mand forpligter sig på flere partseder på én gang: **Kan** han ikke aflægge dem alle på første retsdag, så skal han have lejlighed til at aflægge de andre eder på den næste retsdag.' (Tekstnet, Flensborg Stadsret, ca. 1300)

Eksempler som (10) og (11) viser at det ikke stemmer at *gide* "never developed a participant-external possibility sense", som van der Auwera mfl. (2009: 288) foreslår. Verbet kan derimod bedre beskrives som neutralt over for oppositionen participant-intern vs. participant-ekstern – ligesom i øvrigt moderne dansk *kunne*.

Middeldansk *gide* er dog interessant af en anden grund, som vist ikke har været påpeget i litteraturen før. Så vidt jeg kan se, udtrykker *gide* i tekster fra middelalderen aldrig en permanent mulighed eller iboende evne, men en mulighed som på en eller anden måde er afhængig af midlertidige omstændigheder – man kunne kalde det en TIDSBEGRÆNSET MULIGHED. Dette kan for eksempel være subjektets appetit eller legemlige og mentale forfatning på et bestemt tidspunkt. (12) handler således ikke om personer der permanent mangler evnen til at kaste op, men om hvordan man kan fremprovokere opkastning hvis man i en bestemt situation er ude af stand til det:

- (12) **Gytær** man æi upcast tha faste al daghæn

'Hvis man ikke kan kaste op, skal man faste en hel dag' (Tekstnet, Harpestrengs skrifter, NKS 66 8°, ca. 1300)

I nogle tilfælde nævnes det eksplicit hvilke omstændigheder der betinger muligheden. I (13) drejer det sig fx om en følelse af sorg der er så voldsom at den ikke kan udtrykkes:

- (13) þa spæntæs miit hiartta mæþ sua mykæl aunggær ok sorhe at ænggin tungga **gitær** þæt tald.

'Da trykkedes mit hjerte af så meget smerte og sorg at ingen tunge kan

sige det' (Mariaklagen, Stockholm A120, ca. 1325; Brøndum-Nielsen & Rohmann 1929)

Hvis der derimod er tale om en permanent evne eller mulighed, bruges i reglen *kunne* eller *måtte* (*mughe*), som i (14)-(15):

- (14) ... forthi thet ær ey solens skild thet thee **kunnæ** ey see
'fordi det er ikke solens skyld at de [blinde] ikke kan se' (Lucidarius, AM 76 8°, ca. 1465 [1350?], cit. fra Obe 2013: 83)
- (15) tha dughær thæt with mangkyns siuc dom. thær .i. blæthrå. **kan** kummæ.
'Da hjælper det [frø af vejbred] mod mange slags sygdom der kan opstå i blæren' (Tekstnet, Harpestrengs skrifter, NKS 66 8°, ca. 1300)

Brugen af *måtte* og *kunne* i ældre dansk diskuteres bl.a. af Obe (2011, 2013) og Heltoft (2019b). Der er sket en betydningsforskydning siden ældre middeldansk så *kunne* gradvis trænger ind på *måttes* oprindelige område, mens *måtte* til gengæld udvikler en nødvendighedsbetydning (se også Gregersen 2019, 2021). Som det vil vise sig i næste afsnit, går *gide* derimod en ganske anden vej efter middeldansk end *kunne* og *måtte*.

4. Den historiske udvikling

Ved overgangen fra middeldansk til ældre nydansk kan *gide* stadig udtrykke en tidsbegrænset mulighed og kombineres med supinum. I tekster fra 1500-tallet finder vi bl.a. en del eksempler hvor den betingende faktor er en persons velbefindende eller helbred, som fx i (16) og (17). Bemærk hvordan der i (16) skelnes mellem personer som aldrig har lært at synge – og derfor permanent er ude af stand til det – og personer som er midlertidigt ude af stand til det fordi de er dårligt tilpas. Kun i det sidste tilfælde bruges *gide*:

- (16) Det er andet scheel med dem som aldrig haffuer lærdt at siunge [...] helder kunde ellers vere saa ilde tillpaß, at de **gide** iche siunget
'Det er en anden sag med dem som aldrig har lært at synge ... eller

som i øvrigt kunne være så dårligt tilpas at de ikke kan synge' (ADL, Palladius' visitatsbog, ca. 1543)

- (17) Om den Siuge saa sterck er / at hand **gider** gaaet / da skal hand gaa om Morgen
'Hvis den syge er så stærk at han kan gå, så skal han gå om morgenen'
(Tekstnet, Henrik Smiths lægebog, 1577)

Omkring 1600 finder vi de første eksempler hvor *gide* betyder 'have lyst til', og ved udgangen af 1600-tallet lader denne betydning til at være stort set enerådende:

- (18) Men Naar hun saa denom lige for sin port
gaff dem icke brød, mentz en suinlort
Thi hun **gad** icke opløfft ssin øyn thill dem
Ey heller seet dieris ssorg eller Meen
(RSD, Commoedia de Mvndo et Pavpere, ca. 1600)
- (19) Ieg **gad** icke holdt samtale med hender, laa stille, oc tenckte hun ieg
Soff, stoed atter op oc targede [tirrede] Hunden (RSD, Leonora Christina, Jammers Minde, ca. 1692)

I Moths Ordbog, som er indsamlet omkring 1700, forklares *gide* også ganske enkelt som 'at have lyst til', og det kunne altså se ud som om betydningsovergangen var fuldendt på denne tid. Der kan dog stadig have været regionale forskelle. Et tegn på dette finder vi i en jysk kilde fra ca. 1700, nemlig Vonsild kirkebog (Worsøe 1982), som indeholder indimellem meget detaljerede levnedbeskrivelser af sognets beboere. Her er der flere eksempler hvor 'kunne' stadig er en mulig oversættelse, som i (20), og *kunne* og *gide* bruges også nogle steder ved siden af hinanden, jf. (21):

- (20) [Barnet] Trifvedis nogenleedis kiøntnock indtil pintzedage, da satte det aff med sin appetit oc **gad** icke fortæret synderligt (Vonsild kirkebog, 1689; Worsøe 1982: 162)

- (21) Har siden gået oc æselet hans tijd hen hos de gottfolck, dem hand tien-
te, gjorde saa meget som hand **kunde oc gad** (Vonsild kirkebog, 1691;
Worsøe 1982: 213)

Så vidt jeg kan se, er det netop i sådanne kontekster der involverer en persons appetit, velbefindende, energi el.lign., at skiftet fra 'kunne' til 'have lyst til' er sket. Sammenlign fx (16) og (17) ovenfor med den næsten helt parallelle kontekst i (22), som i Moths Ordbog gives for at illustrere betydningen 'have lyst til':

- (22) Jeg er så tret, ieg **gider** ikke reist, rørt mig (Moths Ordbog, ca. 1700)

Noget kunne dog tyde på at det semantiske skift endnu ikke var helt gennemført i det sydlige Jylland omkring 1700, og det kunne være interessant at undersøge om denne variation kan kortlægges i et større udvalg af lokaliserbare kilder.

Som nævnt i afsnit 2 har man i litteraturen foreslået en sammenhæng mellem den semantiske udvikling fra 'kunne' til 'have lyst til' og skiftet fra supinum til infinitiv. De to udviklinger er dog foregået i forskellig takt og ser ikke ud til at være direkte knyttet til hinanden. De er desuden af ret forskellig karakter. Den semantiske innovation, som breder sig relativt hurtigt i løbet af 1600-tallet, fører til at *gides* betydning bliver mindre prototypisk modal (jf. afsnit 2). Den syntaktiske udvikling fører derimod til at *gide* kommer til at minde mere om de centrale modalverber, og skiftet til 0-infinitiv må uden tvivl være sket i analogi med disse. Denne udvikling sker først senere, og mere gradvist, i løbet af 1700- og 1800-tallet. Der er ganske vist sporadiske eksempler på *gide* med infinitiv i 1600-tallet, men de er stort set uden undtagelser fra verstekster, som (23). Vi finder endda et enligt eksempel med *at*-infinitiv fra ca. 1600, jf. (24). Disse eksempler skyldes utvivlsomt hensyn til rim og metrum:

- (23) At holde sig fra sær slags Mad,
Vaar og stor Hellighed:
Skønt det mand ellers æde **gad**

Vaar kræslig nok bereed
(DUDS, Brunsmand, Aandelig Siunge-Lyst, 1676)

- (24) Att slebe oc threlle **gider** Ieg icke
Langt heller vill Ieg ede oc dricke
(RSD, Samsons Fengsell, ca. 1600)

Det er først i løbet af 1700-tallet at konstruktionen med 0-infinitiv begynder at brede sig. Høysgaard (1747: 158) skriver stadig at ”det Verbum gider tager al-eneste Supinum til sig, saas[om]: Jeg gider hørt &c”. Knap fyrre år senere falder infinitiven dog en anden sprogmand, retorikprofessoren Jacob Baden, for brystet:

Det Verbum gider tager Perfect. Partic. Passiv. til sig, i Stedet for Præsens Infin. Act.; f.Ex.: jeg gider ikke gjort det; jeg gider ikke tænkt derpaa (gøre det, tænke derpaa, er urigtigt). (Baden 1785: 215)

At Baden finder det nødvendigt at advare mod infinitiven, må betyde at den har været relativt udbredt i slutningen af 1700-tallet, i hvert fald i hovedstaden. Dette bekræftes af en søgning i korpusset Trykkefrihedens Skrifter, der indeholder tekster fra Trykkefrihedstiden 1770-73. Her fandt jeg 66 sætninger med præsensformen *gider*, hvoraf 21 havde 0-infinitiv og 38 supinum⁵. Syv eksempler havde ingen af delene, men fx et pronominalt objekt eller en elliptisk konstruktion. Et eksempel på hver af de tre kategorier gives i (25)-(27):

- (25) Bagtaleren, Gøgleren, Fuxsvanseren, Skiørlevneren, Smigreren, og nu **gider** jeg ikke **opregne** fleere (TrykSkr, Danmarks og Norges Skyldighed, 1773)

---

5 Et enkelt eksempel med pluralisformen *gide* har infinitiv. Jeg har begrænset mig til præsenskontekster, idet *gad* meget hyppigt forekommer i kombination med *vidst* (jf. afsnit 5), hvilket muligvis allerede har været en idiomatisk forbindelse på denne tid.

- (26) jeg veed ikke, hvorfor I ikke kan taale koldt Vand; mig er det behagelig, og jeg **gider** gjerne **toet** mig deri (TrykSkr, Den Tyrkiske Ræv, 1771)
- (27) Fordi Papa tømmer fire Flasker Viin til et hvert Maaltid, skal da Informatoren lade den ældste Søn pimpe saa meget han **gider** ved Bordet? (TrykSkr, Den paaseende Bias, 1772)

Dette er selvfølgelig kun et lille korpus fra en begrænset periode, men det giver dog et indtryk af *gides* brug (i hovedstaden) hen mod slutningen af 1700-tallet: I dette materiale finder vi udelukkende den moderne betydning 'have lyst til', og der er variation mellem den ældre konstruktion med supinum og den innovative brug med 0-infinitiv. Denne variation fortsætter ind i 1800-tallet, hvor konstruktionen med infinitiv dog bliver den dominerende.

5. Variation i 1800-tallet

Som vi så ovenfor, kalder Baden (1785) *gide* med infinitiv "urigtigt", og frem til midten af 1800-tallet fremstiller mange grammatikker og ordbøger stadig supinum som normen. Ifølge Tode (1804: 222), en dansk grammatik for tysktalende, tager *gide* "immer das Supinum", og Nissen (1816: 228) skriver at *gide* "som oftest" forbindes med supinum i stedet for infinitiv. En lignende karakteristik finder vi hos Petersen (1830: 97), som skriver at *gide* kombineres enten med supinum eller "seltener" med infinitiv.

I skrevne kilder fra begyndelsen af 1800-tallet finder vi både inter- og intraindividuel variation, altså både variation mellem forskellige forfattere og i tekster af samme forfatter. Et par eksempler fra korpusset Danmarks Breve kan illustrere dette. N.F.S. Grundtvig (1783-1872) holder tilsyneladende næsten helt konsekvent fast i *gide* med supinum. Der er i hvert fald mange eksempler på denne konstruktion i hans breve fra perioden 1812 til 1850:

- (28) men det kristelige System **gider** ingen **hørt** tale alvorlig om (DB, N.F.S. Grundtvig til Chr. Molbech, 1812)

- (29) naar jeg skal studere paa hvad jeg uden Fare tør skrive om eller yttre, da **gider** jeg ikke **skrevet** til gode Venner (DB, N.F.S. Grundtvig til Johan Grundtvig, 1850)

Han bruger dog også i to tilfælde konstruktionen med infinitiv, i breve fra 1833 og 1842:

- (30) men dels **gad** jeg nødig **søge** om Tilladelse og endnu nødigere gaa om Bord i Morgen tidlig (DB, N.F.S. Grundtvig til B.S. Ingemann, 1842)

Grundtvig er ikke den eneste som bruger begge konstruktioner – der er endda eksempler på skribenter som har variation inden for samme brev:

- (31) den høiere Adel, der saa gjerne **gad beholde** Nøglen for sig selv [...] De eneste, som skrige eller rettere sagt bjeffe, er den Legion af Kammerjunkere, som ogsaa gjerne **gad været** Herrer (DB, M. Friis von Irgens-Bergh til B. von Merbitz, 1825)

Vi finder dog også forfattere som kun bruger infinitiv. Dette gælder bl.a. Grundtvigs samtidige J.P. Mynster (1775-1854). Her er der belæg med infinitiv fra perioden 1806 til 1840:

- (32) een Skikkelse [...] som jeg dog ikke altid **gider lee** ad (DB, J.P. Mynster til K. M. Rahbek, 1806)
- (33) Om de liturgiske Forhandlinger **gider** jeg ikke **skrive** (DB, J.P. Mynster til H. Laub, 1840)

At *gide* med infinitiv sidst i 1800-tallet er blevet helt gængs sprogbrug, kan vi se i sprogbeskrivelser fra denne tid. Her nævnes konstruktionen med supinum ganske vist stadig ofte, men den fremhæves ikke længere som mere almindelig eller korrekt. Lefolii (1871: 150) nævner fx blot at begge muligheder findes. Andre grammatikere påpeger at supinum er en ældre variant,

således Jessen (1868: 77; 1891: 157) og Matzen (1893: 35), der skriver at ”efter *gider* følger nu som oftest Navnemaade [...] i Stedet for Tillægsmaade”. Wiwel (1901: 152-158) giver derimod kun eksempler med infinitiv. Hos forfattere sidst i 1800-tallet er infinitiven også stort set enerådende, som man kan se ved at søge i Arkiv for Dansk Litteratur (ADL). Her finder vi bl.a. infinitiv hos Erna Juel-Hansen (1845-1922), Herman Bang (1857-1912), Karl Gjellerup (1857-1919) og Gustav Wied (1858-1914). I (34)-(35) gives et par eksempler:

- (34) ærlig talt, kan jeg ikke begribe, at en kysk og fintfølende ung Pige gider stille sin Brudeseng sådan på Parade. (ADL, E. Juel-Jansen, En ung Dames Historie, 1888)
- (35) Men det faar skynde sig lidt, for nu gider jeg snart ikke sidde her og vente længer. (ADL, K. Gjellerup, Møllen, 1896)

Der er dog en enkelt undtagelse, nemlig forbindelsen (*jeg*) *gad vidst*, jf. (36) – her overlever supinum frem til moderne dansk, nok mest almindeligt i varianten uden subjekt, som i (37):

- (36) Og jeg gad nok vidst, hvad I vil gifte Jer paa? (ADL, G. Wied, Første Violin, 1898)
- (37) Gad vidst hvad Bent Fausing kunne få ud af at analysere ritualerne i lærebøger som denne. (KorpusDK, Information, 04.02.1983)

Henimod 1900 har infinitiven altså – undtagen i (*jeg*) *gad vidst* – sejret i skriftsproget. Det er dog ikke helt ude med supinum endnu, for denne variant lever i 1900-tallet videre i dialektalt talesprog. Mest udbredt har konstruktionen tilsyneladende været i sønderjysk (jf. Ejsskjær 1994: 103; JO s.v. *gide*, bet. 1), men Ømålsordbogen har også belæg fra vestsjællandsk og lollandsk (her gengivet i rigssprogsnær ortografi):

- (38) jeg gider næsten ikke rejst mig (Tuse [Vestsjælland], ØMO, *gide*)

- (39) Han er så kræsen, jeg ved inne hvad han jier spist (Thoreby [Lolland], ØMO, *gide*)

6. *Gide* i nyere dansk

I moderne dansk er variationen mellem supinum og 0-infinitiv blevet afløst af en anden variation, nemlig mellem 0-infinitiv og *at*-infinitiv. Det første eksempel på *at*-infinitiv jeg kender til, er fra en vestjysk dialektotegner fra slutningen af 1800-tallet:

- (40) Han æ så dowwen, han gåå e't o klø' sæ sjæl.
'Han er så doven, han gad (= gider) ikke at klø sig selv.'
(Fjends Herred; Jensen 1884: 124, citeret hos Feilberg s.v. *gide*)

Konstruktionen er også bemærket af Wiwel (1901: 152), som skriver at "I Jylland høres ofte *å* (= *at*) efter *tör* og *gider*". Varianten med *at*-infinitiv har altså muligvis bredt sig fra Jylland, men det kan også være et tilfælde at den først er registreret her. Uanset hvad er den i moderne dansk talesprog blevet vidt udbredt. I korpuset BySoc, der består af københavnsk talesprog indsamlet sidst i 1980'erne, fandt jeg 62 eksempler på præsensformen *gider* med 0-infinitiv og 60 eksempler med *at*-infinitiv⁶. Den sidste kategori omfatter også eksempler som (41) hvor partiklen *at* [ɔ] er transkriberet <og>:

- (41) vi skal nok hjælpe jer hvis det er I gider og smugle noget sprut og nogen cigaretter med ind (BySoc)

Hvis distributionen i BySoc stadig er nogenlunde repræsentativ, er *at*-infinitiv i moderne talt københavnsk altså omtrent lige så almindelig som 0-infinitiv. Varianten forekommer også i skriftsprog, som eksempler som (3) ovenfor viser, men er her mindre frekvent. Brandt (1999: 24) finder *at* efter syv pro-

6 Derudover var der 72 belæg med et pronominalt objekt som *noget* eller *det* (fx *det gider vi sgu ikke*) og 60 uden komplement, hvor der i nogle tilfælde må være tale om selvafbrydelser, i andre om ellipse (fx om et barn der ikke vinker tilbage: *hun gider ikke*). Da søgningen kun blev udført for at få et indtryk af fordelingen af *at*- og 0-infinitiv, har jeg ikke analyseret disse nærmere. Det er også kun præsensformen *gider* jeg har søgt efter.

cent af belæggene med *gide* i sit korpus, der består af avis- og tidsskriftartikler, fiktion og juridiske tekster (i alt ca. fem mio. ord).

Et andet fænomen der lader til at have bredt sig i løbet af 1900-tallet, er brugen af *gide* med retningsadverbial, sandsynligvis i analogi med *ville*. Eksemplet i (42) er observeret af en spørger i *Mål og Mæle*, mens (43) er fra en af DDO's talesproglige kilder.

(42) Gider du med ud og lege (Hansen 1997: 3)

(43) jeg havde ikke så meget tid, jeg gad ikke derud og sådan noget (Video-projekt, Lyngby Ungdomsskole, 1987; DDO s.v. *gide*)

DDO beskriver konstruktionen som "især talesprog" og siger at den navnlig bruges af unge. Da den allerede er belagt i 1980'erne, er det sidste måske nok ikke helt retvisende længere. Uanset hvad lader det til at være en relativt ny konstruktion i *gides* historie, og det kunne være interessant at se nærmere på dens udbredelse og brug. I moderne talesprog og uformelt skriftsprog kan man i øvrigt også finde eksempler hvor *gide* følges af *og* [ɔ] og et retningsadverbial:

(44) Mine høns gider ikke og ud i det her vejr... Luksusdyr.... (Debatindlæg på fjerkrae.dk, 05.01.2010)

(45) GIDER IK OG MED Er sur resten af dagen! (Beskrivelse af video på tiktok.com, 09.09.2023)

Her er de to mønstre *gide* + [ɔ] og *gide* + retningsadverbial blevet kombineret, og elementet [ɔ] har mistet sin status som infinitivpartikel. Mange sprogbrugere vil uden tvivl opfatte eksempler som (44) og (45) som "sjusket" eller ukorrekt sprogbrug, men de er interessante fra et sprogforandringsperspektiv fordi de kombinerer eksisterende konstruktionsmuligheder uden en klar funktionel motivation.

Gide giver i moderne dansk indimellem anledning til diskussioner om sprogrigtighed. Det drejer sig både om konstruktionen (*jeg*) *gad vidst* (se af-

snit 5) og om brugen af *at*-infinitiv. Den gamle supinumform *vidst* lader ikke til at være gennemskuelig for alle sprogbrugere. I en online debattråd oprettet i 1999 undrer en bruger sig således over ”hvorfors det hedder ’gad vidst’”, hvortil en anden svarer at det må være en fejl, mens en tredje senere tilføjer at det er ”noget ævl” og ”sandsynligvis bare en tale- eller sjuskefejl” (dk.kultur.sprog 1999-2017). Nogle sprogbrugere er også i tvivl om brugen af *at*-infinitiv. I tidsskriftet *Mål og Måles* brevkasse mener en spørger således at kunne huske at ”gide og turde må aldrig have *at*-infinitiv” (Hansen 2001: 2), og i *Nyt fra Sprognævnet* spørger en sprogbruger om det er korrekt at skrive *gider at*; hertil svarer Mørck (2015: 15) at *gide* uden *at* nok stadig opfattes som mest korrekt af mange sprogbrugere, mens brugen af *at*-infinitiv i skriftsproget ”giver teksten et talesprogligt præg”. Som vi har set i dette afsnit, er denne brug rigtignok ganske udbredt i talesproget og går i hvert fald tilbage til slutningen af 1800-tallet – kun kort tid efter supinum havde tabt kampen til infinitiv.

7. Afslutning

I artiklen her har vi fulgt *gides* syntaktiske og semantiske udvikling fra middelalderen til moderne dansk. Verbet har forandret sig på måder som umiddelbart kan virke paradoksale. På den ene side er det semantisk kommet til at minde mindre om et prototypisk modalverbum, idet betydningen i 1600-tallet skifter fra ’kunne’ til ’have lyst til’. På den anden side kommer *gide* til at ligne et centralt modalverbum mere med skiftet fra supinum til 0-infinitiv i løbet af 1700- og 1800-tallet. Denne lighed bliver så igen mindre i varianten med *at*-infinitiv, som første gang er dokumenteret i Jylland sidst i 1800-tallet.

Historien om *gide* er blandt andet instruktiv fordi den viser at sprogforandringer kan være ganske uforudsigelige, og at semantiske og syntaktiske ændringer ikke behøver gå hånd i hånd. Den er dog også spændende fra et modalitetsperspektiv. Jeg har ovenfor foreslået at *gide* i middelalderen udtrykte en særlig modal betydning som jeg har kaldt TIDSBEGRÆNSET MULIGHED. Det kunne være spændende at se nærmere både på *gides* kognater i de andre skandinaviske sprog og på hvilke andre mulighedsbetydninger man finder i forskellige sprogs modalitetssystemer. På denne måde kunne man også undersøge om der mon er en sammenhæng med udviklingen af tysk

mögen (jf. Falk & Torp 1900: 220), som i løbet af historien har skiftet betydning fra 'kunne' til 'kunne lide'.

FORFATTEROPLYSNINGER

Sune Gregersen

Institut for Skandinavistik, Frisistik og Almen Sprogvidenskab (ISFAS)

Kiels Universitet

s.gregersen@isfas.uni-kiel.de

PRIMÆRKILDER

ADL = Arkiv for Dansk Litteratur. <https://tekster.kb.dk/adl>

Brøndum-Nielsen, Johs. & Aage Rohmann (1929): *Mariaklagen*. København: Schultz.

BySoc. <https://bysoc.ku.dk>

DB = Danmarks Breve. <https://tekster.kb.dk/letters>

dk.kultur.sprog (1999-2017): Gad vidst... [Debatråd]. <https://groups.google.com/g/dk.kultur.sprog/c/Td0mz5cV7hI>

DUDS = Digitale Undersøgelser af Dansk Sprog. <https://duds.nordisk.ku.dk>

KorpusDK. <https://ordnet.dk/korpusdk>

RSD = Renæssancens sprog i Danmark. <http://renæssancesprog.dk>

Tekstnet. <https://tekstnet.dk>

TrykSkr = Trykkefrihedens Skrifter. <https://tekster.kb.dk/tfs>

Worsøe, Hans (1982): *Vonsild Kirkebog 1659-1708*. København: Landbohøistorsisk Selskab.

ORDBØGER

DDO = Den Danske Ordbog. <https://ordnet.dk/ddo>

Feilberg, H. F. (1886-1914): *Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmål*. København: UJDS.

JO = Jysk Ordbog. <https://jyskordbog.dk>

Moths Ordbog. <https://mothsordbog.dk>

ODS = Ordbog over det danske Sprog. <https://ordnet.dk/ods>

OED = Oxford English Dictionary. <https://www.oed.com>

ONP = Dictionary of Old Norse Prose. <https://onp.ku.dk>

Ømålsordbogen. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer (1992-). København: UJDS.

LITTERATUR

Ammann, Andreas & Johan van der Auwera (2002): Korean modality – asymmetries between possibility and necessity. I: Hee-Don Ahn & Nam-Kil Kim (red.): *Selected papers from the Twelfth International Conference on Korean Linguistics*. Seoul: Kyungjin, 43-56.

- Baden, Jacob (1785): *Forelæsninger over Det Danske Sprog eller Resonneret Dansk Grammatik*. København: P. Horrebow.
- Boye, Kasper (2001): The force-dynamic core meaning of Danish modal verbs. *Acta Linguistica Hafniensia* 33(1), 19-66.
- Brandt, Søren (1999): *Modal verbs in Danish*. København: C.A. Reitzel.
- Brandt, Søren (2002): Modal verb meanings in Danish. *Acta Linguistica Hafniensia* 34(1), 165-181.
- Diderichsen, Paul (1962): *Elementær dansk Grammatik*, 3. udg. København: Gyldendal.
- Ejskjær, Inger (1994): *vætöwe/vænöwe* – en leksikalisering. *Danske Folkemål* 36, 99-104.
- Falk, Hjalmar & Alf Torp (1900): *Dansk-Norskens syntaks i sproghistorisk fremstilling*. Kristiania: Aschehoug.
- Gregersen, Sune (2019): From 'may' to 'must' in late medieval Danish. *Linguistics in Amsterdam* 12(1), 1-28.
- Gregersen, Sune (2022): The meanings of Middle Danish *mughe* 'can, may, must'. I: Anja Ute Blode & Elena Brandenburg (red.): *Three crowns and eleven tears*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 109-125.
- Hansen, Erik (1972): Modal interessens. *Danske Studier* 1972, 5-36.
- Hansen, Erik (1997): Gider du med ud? *Mål og Mæle* 20(1), 3-4.
- Hansen, Erik (2001): Til dem på Island. *Mål og Mæle* 24(3), 2-4.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Heltoft, Lars, under medvirken af Marita Akhøj Nielsen (2019a): Fra gammeldansk til nutidsdansk. I: Ebba Hjorth, Henrik Galberg Jacobsen, Bent Jørgensen, Birgitte Jacobsen, Merete K. Jørgensen & Laurids Kristian Fahl (red.): *Dansk Sproghistorie 3. Bøjning og bygning*. København & Århus: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Aarhus Universitetsforlag, 129-225.
- Heltoft, Lars, under medvirken af Marita Akhøj Nielsen (2019b): Modalverbernes udvikling. <https://www.dansksproghistorie.dk/74/>
- Høysgaard, Jens Pedersen (1747): *Accentuered og raisonnered grammatica*. Genoptrykt i: Henrik Bertelsen (red.): *Danske Grammatikere fra Midten af det syttende Aarhundrede til Midten af det attende Aarhundrede IV*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 1920, 1979, 249-488.
- Jensen, Eva Skafte (1997): Modalitet og dansk. *NyS* 23, 9-24.
- Jensen, Jeppe (1884): Ordsprog og talemåder fra Fjends herred. *Skattegraveren* 2, 123-126.
- Jensen, Torben Juel (2005): *Irrealitetsmarkører i dansk talesprog*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Jessen, Edwin. (1868): *Dansk Sproglære*. København: Gyldendal.
- Jessen, Edwin. (1891): *Dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Lefolii, Hans Henrik (1871): *Sproglærens Grundbegreber*. København: Reitzel.
- Matzen, Matz (1893): *Modersmaalets Sproglære*. København: Gyldendal.
- Mikkelsen, Kristian (1911): *Dansk Ordføjningslære med sproghistoriske Tillæg. Haandbog for viderekomne og Lærere*. København: Lehmann & Stage.
- Mørck, Ida Elisabeth (2015): Gider ikke (at) være voksen. *Nyt fra Sprognævnet* 2015(4), 14-15.
- Narrog, Heiko (2005): On defining modality again. *Language Sciences* 27, 165-192.
- Nissen, N. L. (1816): *Grundtræk af dansk Sproglære*. København: Schultz.
- Obe, Rie (2011): Modalverbernes semantiske system i gammeldansk. *Ny forskning i grammatik* 18, 249-266.
- Obe, Rie (2013): *Modalverbernes semantiske system i gammeldansk*. Ph.d.-afhandling, RUC.
- Palmer, Frank Robert (1990): *Modality and the English modals*, 2. udg. London: Longman.
- Petersen, N. M. (1830): *Dänische Sprachlehre für Deutsche*. København: Fr. Brummer.

- Thráinsson, Höskuldur & Sten Vikner (1995): Modals and double modals in the Scandinavian languages. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 55, 51-88.
- Tode, Johann Clemens (1804): *Neue dänische Grammatik für Deutsche*, 2. udg. Leipzig: Brummer.
- van der Auwera, Johan mfl. (2009): Acquisitive modals. I: Lotte Hogeweg mfl. (red.): *Cross-linguistic semantics of tense, aspect and modality*. Amsterdam: Benjamins, 271-302.
- van der Auwera, Johan & Vladimir A. Plungian (1998): Modality's semantic map. *Linguistic Typology* 2, 79-124.
- Vydrin, Arseniy (2016): Dedicated non-epistemic possibility oppositions and Ossetic modal constructions. *Faits de Langues* 48(1), 93-116.
- Westergaard, Lennart (2020): Frekvens og modalverbumparadigmets semantiske udvikling fra ældre nydansk til moderne dansk. *Ny forskning i grammatik* 27, 147-164.
- Wiwel, Hylling Georg (1901): *Synspunkter for dansk Sproglære*. København: Det nordiske Forlag.